

K. Németh András

Regenkes alias Koppankes

A Koppány folyónév keletkezéséhez*

Fiamnak, András Koppánynak

A Külső-Somogy nevű földrajzi kistáj legjelentősebb folyóvize a Koppány-patak. Nevéről a névtudomány azt tartja, hogy a partján fekvő egyik jelentősebb településről, az újkorig Koppánynak nevezett mai Törökkoppányról kapta a nevét (vö. FNESz., legújabban lásd HOFFMANN 2010: 101). A középkorban számos adat bizonyossága szerint *Füzege*-nek hívták, ami a *fűz* fanév -gy képzős származékaként fűzfákban gazdag helyre utal (FNESz., illetve HOFFMANN 2010: 102).

1. A Füzege folyó középkori említései

A középkori Füzege folyót a Koppánnyal először ERDÉLYI LÁSZLÓ feleltette meg, s bár a kutatás a folyó mentéről a *Füzege* elnevezésre vonatkozóan számos szét-szórt középkori adatot felhozott, célszerűnek látszik a folyásiránynak megfelelően, nyugatról kelet felé haladva teljességre törekedve összegyűjteni ezeket.¹ *Füzege* néven említik forrásánál (*caput*) Fiad és Háshágy, illetve Óbár (ma Bári-pusztá Kisbárapátitól nyugatra, SMFN. 73/41) elhatárolása kapcsán 1378-ban (*Fyzege*, *Fyzegeh*, AOkt. 25: 36. sz.). A Füzege mellett feküdt Disznó vagy más néven Apáti birtok (ma Kisbárapáti része) 1266-ban (Disznó vel Apati iuxta *Fyzege*, MREV. 1: 152–3), 1536-ban pedig ugyanezt a falut a folyónévből képzett előtaggal Füzegeapátinak (*Fyzegeapathi*, PRT. 10: 408) nevezték. Ugyanezen a néven szerepel Acsa (ma Somogyacsa) határjárásában 1356-ban (*Fyzegeh*, KUMOROVITZ 1953: 473. sz.), Gerézdnél (ma Somogyacsa–Gerézdpuszta: K. NÉMETH 2011: 143), 1302-ben (*Fyzege*, AOkt. 1: 193. sz., KUMOROVITZ 1953: 10. sz.), Döröcskénél (ma Somogydöröcske) 1416-ban (*Fyzeke*) és 1436-ban (*Fyzygh*, DAP. 2: 435), Koppánynál (ma Törökkoppány) egy 1093-ra hamisított 14. század végi oklevélben (*Fyzig*, DHA. 1: 284. sz.). A mai Tolna megye területén a

* A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00003/12/2) támogatásával készült. Köszönöm a kötet szerkesztőjének, Hoffmann Istvánnak, valamint Torma Istvánnak a névtani, Kriza Ildikónak és Máté Gábornak pedig a néprajzi kérdésekben nyújtott segítségét.

¹ ORTVAY TIVADAR például több szócikket közölt róla, anélkül, hogy összetartozásukra felfigyelt volna: 1193: *Fuzeg*, Arcsa (1882: I, 323), 1251: *Fyzege*, Csát (1882: I, 324), *1093: *Fyzig*, Koppány (1882: I, 325); *Lupa* (1882: I, 487).

Füzegegy első említése folyásirány szerint Csát falu (ma Koppányszántó–Csád: K. NÉMETH 2011: 92) határából való, amely 1251-ben a folyó mellett feküdt (*iuxta fluvium Fyzege*, MES. 1: 384), 1342-ben ugyanitt víznek és folyónak is mondják (*fluvium Fiuzygh*, *aqua Fyuzegh*, MES. 3: 483–4). 1347-ben, amikor Szokolyendréd, Ireg és Szokoly királyi és királynéi birtokokat elhatárolták Pukud birtoktól, a határleírás említi a Füzegegyhez (*ad fluvium Fyzege*) vezető utat, amelyet keresztezett a Szokolyendréd és Pukud (helynévi emléke Iregszemcsén: Bokodi-dűlő, Alsó-Bokod, TMFN. 8/241, 287) határát alkotó út (AOKlt. 31: 838. sz.). A folyónak ez a szakasza a mai Tamásitól nyugatra lehetett. Tamásitól keletre Füzegegy néven említik Arcsánál (ma Tamási–Öreghenye, K. NÉMETH 2011: 158) 1193-ban (MES. 1: 142) és 1378-ban (*Fyzege*, F. 9/5: 304), valamint az 1193-as oklevél 1436-os átírásában (*Fyzege*, DL. 106436), végül pedig Majsánál (ma Regöly–Alsómajsapuszta: K. NÉMETH 2011: 135) 1274-ben, amely a Kapos és a Füzegegy folyók között feküdt (*intra aquas Kopus et Fyzed*, H. 8: 161). A fentiek alapján nem kétséges, hogy a folyót a teljes középkor folyamán — 1193-tól 1536-ig igazolhatóan — teljes hosszán Füzegegy néven nevezték.

A Füzegegy név utoljára 1536-ból ismert, a Koppány név a FNEsz. szerint viszont csak 1753-tól adatolható. Valószínűsíthető, hogy egy bizonyos időszakban a két víznév hosszabb-rövidebb időn keresztül egymás mellett élhetett, de párhuzamos létezésükről eddig nem hozott adatokat a szakirodalom. Az alábbiakban elsőként a két dátum közti több mint két évszázados időszakot szeretném leszűkíteni néhány kiadott, de a névtani kutatás által eddig figyelembe nem vett adat alapján, majd egy eddig csupán történészek által figyelemre méltatott középkori oklevélben lejegyzett — a címben is szereplő — későközépkori földrajzi név alapján igazolom az újkori Koppány víznév esetleges középkori (szakasz)név voltának lehetőségét is. Legvégül a patak *Rigno* nevének — amely az 1780-as években, az első katonai felmérés térképlapjain tűnik fel² — eredete kapcsán is felvetek egy javaslatot.

2. A Koppány víznév említései a FNEsz. adatánál korábbról

Amint láttuk, a Füzegegy név eltűnésének ideje nem ismert, hiszen a nyelvészeti szakirodalom szerint utolsó középkori említése után több mint két évszázaddal később tűnik csak fel a Koppány alak. A Koppány folyónév 1753-as adatolása csaknem egy évszázaddal korábbra visszavezethető néhány helytörténeti kiadványban közreadott forrás alapján. Az Esterházy család egy 1669-ből fennmaradt, „A simontornyai és tamási várhoz való faluk száma és adója” címet viselő összeírásában Tamási kapcsán egy „Koppány vizén való malom” is feltűnik

² *Koppán vel Rigno*, EKFT. Coll. IX. Sect. 23. Kisbárapáti és Bonnya között; Coll. X. Sect. 25. Kónyinál; Coll. XI. Sect. 27. Tamási és Regöly között; *Rigno vel Koppán*, Coll. X. Sect. 25. Koppány és Szántó között. Az EKFT. országleírásában Regölynél *Rigas* néven szerepel: *die Koppán oder Rigas*, Coll. XI. Sect. 28.

(VASS 1978: 194; 1679-re keltezve közölte: HEGEDÜS 1979: 49). Egy néhány évtizeddel később keletkezett, kiadói által a 17. század végére, a 18. század elejére keltezett kéziratós térkép, amely a Sió, a Kapos és a Koppány folyók által közrefogott területet ábrázolja, folyónkat már szintén *Koppány* néven (*Koppán fluvius*) tünteti fel (MNL S 16, No. 1069. Mappa Dominii Ozora, Dombóvár et in parte Kaposvár). Meg kell jegyezni, hogy a térképet CSENDES LÁSZLÓ kartográfus korábbra, az 1650-es évekre keltezte (1980: 76).³ Ha igaza van, akkor a *Koppány* folyónév az említett 1669-es évhez képest újabb 20 évvel korábbról igazolható.⁴

Egy a 18. század első felére keltezett jobbágypanaszban „a *Koppány* bozótja alkalmatlan útja” miatt emelték fel hangjukat a regölyi jobbágyok (K. NÉMETH 2001: 76). Bár ez az adat egy keltezés nélküli iratból való, de 1753-nál mindenképpen korábbi, hasonlóan az 1749-ben elhunyt BÉL MÁTYÁS híres „Notitia”-jában olvasható *Kupa ~ Koppány* említéshez (1979: 335. 12. jegyzet). Az Esterházy család levéltára rendszeres áttekintése révén kétségtelenül számos további adat lenne idézhető a 18. század első évtizedeiből. A fentiek alapján tehát a *Koppány* név megjelenésére 1669 előtt kerülhetett sor, nem pedig 1669 és 1753 között. Feltétlenül említésre érdemes, hogy hiába várunk perdöntő adatokat a simontornyai szandzsák példamutató alapossággal kiadott 1546 és 1590 közti defterei-ből, mert ezekben egyetlen alkalommal sem szerepel a Füzegy vagy a Koppány folyó neve, míg a Kapos, a Sárvíz vagy a Balaton folyó (azaz a Sió) neve a malmok és rétek haszonvételei kapcsán gyakran feltűnik (vö. DÁVID 1982: passim). Sajnos, hasonló a helyzet a Koppány nyugati folyásvidékére kiterjedő koppányi szandzsák összeírásaival is, DÁVID GÉZA szíves baráti közlése szerint ezekben sem említik névvel a környék legjelentősebb folyóvizét.

3. *Regenkes alias Koppankes* — A Koppány folyó említése 1456-ból?

A *Koppány* folyónév 18. századnál korábbi eredeztetése tehát lehetséges. Felmerül a kérdés: ha 1669-ben már így (is?) hívták, akkor e török kori név vajon nem mehet-e vissza középkori előzményekre? Ennek a lehetősége egy először nemrég hivatkozott 15. századi oklevél alapján fogalmazódott meg bennem. A pécsi egyházmegye 2009-ben megjelent monográfiájában a püspökség gazdálkodása, egészen pontosan az egyházi tizedjövedelem beszedésének gyakorlata kapcsán FEDELES TAMÁS idézte azt a kiadatlan, 1456-os oklevelet, amely arról tanúskodik, hogy Miklós pécsi püspök 600 aranyforintért bérbe adta Hangácsi Albert pécsi prépostnak Regöly- és Szőlőskés — azaz két tizedkerület — tizedeit (2009: 445).

³ A térképpel korábban részletesen is foglalkozott, ahol azonban a számunkra lényeges datálás sajtóhiba miatt „az 1561-es évekre” sikeredett (CSENDES 1977: 253).

⁴ A térkép részletes településtörténeti elemzése révén — amelyre e helyen nincs mód — kora pontosabban is megállapítható lenne, mert kb. 150 pusztát, illetve lakott helységet, valamint várat ábrázol. Torma István szíves közlése szerint — aki korábban szintén foglalkozott a térképpel — 1687–1688-ban készülhetett.

Az oklevelet kézbe véve egy névtani szempontból fontos felismerést tehetünk, a Tolna megyei tizedkerület nevét ugyanis így olvashatjuk: *Regenkes alias Koppánkes* (DL. 75886). A névalak alapján kétségtelen, hogy itt a korban egymás mellett élő két névváltozattal állunk szemben, azaz a tizedkerületet *Régenkés*-nek vagy más néven *Koppánykés*-nek nevezték. Felmerül a kérdés, hogy mire utal, honnan ered a *Koppánykés* alak. A hagyományosan az újkori Koppány folyó névadójának tartott, a középkorban még Tolna megyéhez tartozó, ma Somogy megyei Törökkoppány falu nevének hatását teljesen nem vethetjük el, mert előfordul, hogy egyes patakokat a felső(bb) folyásuk vidékén fekvő falu nevével neveznek meg (bár Törökkoppány sokkal inkább a patak közepe táján fekszik). Ennek ellentmond azonban a tizedkerület nagysága: az ugyanis nem lehetett akkora, hogy Törökkoppánytól a tőle légvonalban 25 kilométerre fekvő Regölyig terjedjen; ugyanakkor értelmetlen lenne egy elsőrenden a főesperesi székhelyről elnevezett tizedkerületet más néven a főesperesség egy másik — igaz, kétségtelenül jelentős (vö. K. NÉMETH 2011: 168) — plébániájáról elnevezni. Véleményem szerint e feltevésnél valószínűbb, hogy a Régenkés másik nevéként megadott *Koppánykés* a település környezetét jellemzi. A Kapos és Koppány folyók összefolyásánál fekvő Regöly esetében kézenfekvőnek tűnik, hogy a szerencsésen megőrződött névalak a Koppány folyóra utal, jelentése tulajdonképpen: Koppány-környéki, Koppánymenti tizedkerület.

Érdeemes rövid kitérőt tenni és megvizsgálni, hogy beleillik-e a feltételezett, folyóvíznévből képzett tizedkésnév középkori tizedkerületeink nevei közé. Bár a kérdés megérne egy alapos névtani vizsgálatot, itt most csak néhány, könnyen elérhető adat felsorolására szorítkozom. Leggyakrabban természetesen településekről, a tizedkerületek központjairól nevezték el a késeket: a szombathelyi várhoz tartozó tizedkerületeket *Árokköz*- és *Szombathelykés* névvel illették (ZÁGORHIDI CZIGÁNY 2004: 30). A tizedkésék neveinek gazdag, több megyére kiterjedő tárházát találjuk a veszprémi püspökség 1524. évi urbáriumában. A zalai és veszprémi főesperesség összesen tíz tizedkerületének nevei között csak településnévből képzetteket találunk (pl. *Kapornakkés*, *Novakés*, *Szepetnekkés* stb.). A budai archidiaconátus tizedkéseinek nevei között számos, mára részben elpusztult település nevéből alakult fordul elő (*Téténykés*, *Nándorkés*, *Germendkes?*, *Adonykés*), különleges nyelvi lelemény a tizedszedő sátor nevére utaló, magyarul *Nagysátor*-nak fordítható késnév (*Magnum Foliatum*), végül pedig szempontunkból talán legfontosabb a tájegységre utaló *Vérteskés* (*Wertheskees*) név (KREDICS–SOLYMOSSI 1993: 87–8). Kétségtelen ugyan, hogy a nem kimerítően összegyűjtött középkori tizedkésék nevei között jelenleg nem ismerünk folyóvízről elnevezett egységet, de talán így is felvethető annak lehetősége, hogy *Koppánykés* neve a folyóvíz nevéből ered. Ha feltevésem igaz, akkor a Koppány folyó nevét a jelenleg ismertnél éppen 300 évvel korábban sikerült igazolni: a FNESz. által megadott 1753 helyett — mint láttuk — az 1669-es évszám forrásokkal is igazolható, de a fenti okfejtés alapján vélelmezhető, hogy már 1456-ban is ilyen formában létezhetett e név.

Mindezzel természetesen nem kívánom azt állítani, hogy a folyó teljes hosszán és a teljes középkor folyamán a jól adatolt *Füzege* névvel párhuzamosan létezett volna egy a források által „elhallgatott”, alternatív *Koppány* víznév is, de a kisebb folyóvíznevekre az újkorban is jellemző többnevűség alapján — amelyet éppen a *Koppány* példáján nemrég GYÖRFFY ERZSÉBET mutatott be (2009: 111; lásd még HOFFMANN 2010: 101) — feltételezhető, hogy a 15. század közepén a *Füzege* egyik, nevezetesen Regöly környéki szakaszát *Koppány*-nak (is) nevezték. Nem mond ellent e feltételezésnek, hogy a Regöllyel szomszédos középkori Majsán — mint már említettem — 1274-ben, a Majsától nyugatra fekvő Arcsán pedig 1193-ban és 1378-ban *Füzege*-nek nevezték a folyót; a középkorból későbbi adatunk e folyószakasz nevééről nincs.

Feltételezésemet a *Koppány* „mérete” is alátámaszthatja, hiszen bár napjainkban nem számít jelentős víznek, a középkorban pontosan 20 település feküdt a partján. E viszonylag jelentős névközösség már talán lehetővé teszi annak feltételezését, hogy a *Koppány* elnevezés a nagy- és középvizek neveire jellemző hagyományörző jelleggel bírhatott (vö. GYÖRFFY E. 2010: 131, 136).

A *Koppány* víznév középmagyar kori adatolása kapcsán végezetül megjegyzem, hogy ez sem teszi lehetővé azt a legutóbb SZABÓ DÉNES által felvetett javaslatot (1944), miszerint a pécsi püspökség 1009-es alapítólevelében szereplő *Lupa* víz egy eredeti *Cupā* formából történt elírás révén a *Koppány* folyót jelölte volna, amit földrajzi és névtani megfontolások alapján SZENTGYÖRGYI RUDOLF nemrég megcáfolt (2012; lásd még HOFFMANN 2010: 94. és uo. 39. jegyzet).

4. A középkori *Koppány* víznév eredetéről — A regölyi *Koppány*-hagyomány

Joggal merül fel a kérdés: ha a *Koppány* víz(szakasz)név nem 18. századi eredetű, hanem legalább 15. századi, akkor honnan ered a név? Az újkorinak tartott *Koppány* víznévről azt szokás tartani, hogy a mellette fekvő Törökkoppány településről kapta a nevét, ám ha a folyónév 300 évvel korábban Regöly környékén már kimutatható, akkor is feltételezhetjük-e ugyanezt? Abban az esetben, ha a folyó teljes hosszán ismert lenne a későközépkorban a *Koppány* elnevezés, ennek bizvást nem lenne akadálya, ám feltételezett szakasznév volta miatt elvethetjük ennek lehetőségét. Mivel a Regöly közeli későközépkori *Koppány* név kapcsán kizárhatjuk a (Török-)Koppány településnévből való eredetetzetést, feleslegessé válik SZABÓ DÉNESnek éppen a *Koppány* neve kapcsán megfogalmazott kérdése, hogy tudniillik a víznév személynévből keletkezett-e, vagy később jött létre egy személynévi eredetű helynévből (1944: 191–2).

Ha elvetettük a folyónév településnévi eredetét, akkor leginkább személynévi származtatásra gondolhatunk,⁵ bár óvatosságra inthet az a körülmény, hogy KISS

⁵ A kötet szerkesztője, HOFFMANN ISTVÁN arra figyelmeztet, hogy ilyen alaki felépítésű víznevet ebből a korból nemigen ismerünk, és felveti azt a lehetőséget, hogy a *Koppány* név kapcsán

LAJOS szerint arra is „csupán meglehetősen ritkán és kivételesen kerülhetett sor, hogy egy folyót valamely személyről nevezzék el” (1999: 283).

Más kérdés természetesen, hogy a névadó személyt kivel azonosítjuk, konkrét történeti személyhez kötjük-e, hiszen ismeretes, hogy a *Koppány* személynév török eredetű, és török nyelvi alapja egyaránt lehet személy- vagy méltóságnév, illetve egy ’nagy, győzelmes, erős, magas’ jelentésű közszó (FNESz.), sőt TÓTH PÉTER szerint besenyő törzsnévre is visszamehet (1989: 45). Akárhogyan is vélekedünk a *Koppány* folyónév középmagyar kori feltűnéséről, jelezni kell, hogy a Koppány folyó Tolna megyei szakaszán Regöly az egyetlen település, amelyet az Árpád-házi Koppány herceg személyével kapcsolatba hoz a történettudomány.

TIMÁR GYÖRGY szerint az először 1217-ben említett, de jóval korábbi keletkezésű regölyi főesperesség kiterjedése egybeesik azzal a területtel, amelyet GYÖRFFY GYÖRGY Koppány — Somogy megszerzése előtt birtokolt — első szállásterületének, hercegi uradalmának tart. GYÖRFFY nézetét, amely szerint Géza fejedelem saját megkeresztelkedésekor a gyermek Koppányt is megkereszteltette, TIMÁR is elfogadta, a fiatal Koppány számára Géza által kijelölt, templommal is rendelkező központot pedig Regöllyel vélte megfeleltethetőnek. Meglátása szerint Koppány lázadásának leverése után válhatott Regöly főesperesi székhellyé, mert csupán a meglévő keresztény parochia felújítására volt szükség az itteni egyházszervezéshez (TIMÁR 1982: 103 (kép), 107, 1988: 40; vö. GYÖRFFY 1970: 17, 23 (térkép), 1977: 112–3).⁶ A regölyi főesperesség kapcsán volt olyan feltételezés is, hogy előzményeként létezett egy Regöly központú ispánság is, amelynek célja Koppány somogyi birtokainak keletről történő lezárása, ellenőrzése lett volna (HORVÁTH 1993: 65–6).

Kérdéses, hogy Regöly és a történeti Koppány személy kapcsolatának lenyomataként értékelhetjük-e a lázadó Koppány (népi nevén Kupa) herceggel kapcsolatos történeti mondákat, amelyek főleg Somogy megyében igen elterjedtek. Már Pesty Frigyes helynévgyűjtésében számos település kapcsolta személyéhez saját múltját (GÖZSY 2005: 13), a SMFN. szerint kilenc faluban még nemrég is éltek ilyenek, hat településen *Kupa-vár* helynevet is találunk (SZABÓ J. 2010: 45–6). Feltűnő, hogy a TMFN. alapján Tolna megyében ezzel szemben mindössze két község őrzi a Koppány-hagyományt (SZABÓ J. 2010: 197). Bizonyára nem véletlen, hogy az egyik Koppány-monda a Törökkoppánnyal határos Koppányszántón maradt fenn, míg a másik Regölyben, ahol igen erős a Koppány herceggel kapcsolatos történeti hagyomány. Ennek legkorábbi lenyomatát Regöly 1798-as uradal-

talán inkább a környék egy másik, a középkorban így nevezett objektumára gondolhatunk mint a metonimikus névadás forrására. Mivel utóbbira nem tudok konkrét javaslatot tenni, a Koppánnyal a továbbiakban is mint víznévvel számolok.

⁶ Ezt a nézetet átvette VASS 1989: 41. Az itt elmondottakra összefoglalóan lásd még FEDELES–K. NÉMETH 2006: 397–8.

mi összeírásából ismerem, amely szerint a mezőváros „egyik része az úgynevezett Kupa hercegnek sáncában” fekszik (K. NÉMETH 2001: 87). A Pesty Frigyes-féle 1865-ös helynévgyűjtés az őskori eredetű (MIKLÓS 2007: 108–14) regölyi sáncról ezt írta: „A népmonda szerint Szt István Király idejében Kupa Somogyi herceg már ostromolta e' várat” (GAÁL-KÖHEGYI 1977: 297). Regöly helytörténeti krónikása, HEGEDÜS LÁSZLÓ 1970-ben az akkor 85 éves Kovács Péter regölyi gazdától olyan történeti mondát gyűjtött, amely részletesen leírja, hogyan ostromolta meg István király a Kupa herceg által védett regölyi sáncot (1987; újraközlése: LUKÁCS 1989: 43–4, MAGYAR 1998: 29–30, K. NÉMETH 2001: 52–3). A hagyományt, amely szerint a földvár Kupa hercege volt, a Tolna megyei földrajzi nevek gyűjtői is lejegyezték (TMFN. 22/25). Megjegyzem, hogy a Koppány folyót BÉL MÁTYÁS *Kupá*-nak nevezte, bár hozzátette, hogy „Kupa helyett Koppányt kell mondani, ezt a folyót ugyanis így nevezi a köznép és az egész megye, amelyben ered.” (1979: 331, 335. és uo. 12. jegyzet).

A Koppány-herceggel kapcsolatos hagyomány kapcsán le kell szögezni, hogy Koppány lázadásának megörökítése az Árpád-kori történeti irodalomban István király 1080 körül keletkezett nagyobb legendájával indult, és a Koppány-hagyomány irodalmi módosulása IV. László korában, Kézai Simonnal le is zárult (GYÖRFFY 1970: 5–14). Nem tudok róla, hogy e hagyomány Tolna megyében az újkorban irodalmi hatásra vagy helyi értelmiségiek, illetve az oktatás segítségével (újra?) gyökeret vert volna a paraszti lakosság körében, irodalmi lecsapódását nem ismerem a viszonylag bőséges 18–19. századi honismereti irodalomból. Mindezek alapján joggal feltételezhető, hogy az 1456-ból adatolt *Koppány* földrajzi név az Árpád-kori Koppány herceg személyével kapcsolatos, a róla szóló, fent említett újkori hagyományok pedig vélhetőleg középkori eredetűek.

Következtetésemet megerősíti a néprajzi kutatás is. A Koppány herceggel kapcsolatos néphagyomány eredetéről MAGYAR ZOLTÁN így ír összefoglaló tanulmányában: „Koppány alakja valaha bizonyára Dunántúl-szerte ismert volt, napjainkban azonban már csak Veszprém környékén és Somogy északi részén él népi emlékezete. Legszívesebben Somogyvárott és környékén, ahol még a középkori hagyományok továbbélésére is akad példa. Persze, ezek a helytörténeti emlékek és mondák a történelmi eseményekre rímelve legalább annyira szólnak Szent Istvánról, mint az ellenfeléről, mégis okunk van feltételezni, hogy a középkor századaiban önálló mondakör formálódott a somogyi vezér személye körül, amelynek mára csak morzsái, töredékei maradtak meg.” (1998: 29).

Regöly környéke — hasonlóan Tolna megye nagy részéhez — hatalmas pusztítást szenvedett a török korban, 1696-ban a megye 28 lakott helységéből csak 17-ben éltek magyarok (HOLUB 1974: 21), tehát kontinuus középkori lakosság létét nem igazolhatjuk. Ha azonban az akkori adatok birtokában igaza lehetett MOÓR ELEMÉRnek 1944-ben, aki szerint „településtörténeti jelentősége van, hogy ennek a nagyobb pataknak régi magyar neve elenyészett, s ma egy községnévből szár-

mazó, nyilvánvalóan másodlagos néven ismeretes”, amiből arra következtetett, hogy a török korban a Koppány mellékén a lakosság jó részben elpusztult, és csak a mai Törökkoppányban maradt meg nagyobb számban (1944: 303), akkor joggal kockáztathatjuk meg, hogy a török kiűzése után Regöly környékén maradnia kellett olyan magyar ajkú népességnek, amely az 1456-ból ismert folyószakasznevet átörököltette, vagy pedig feltételeznünk kell, hogy a környékről (leginkább a 15 éves háború alatt) a királyi Magyarországra menekült egy olyan csoport, akiknek utódai a török kor után őseik földjére visszatérve megtarthatták annak emlékét.

Ha a Koppány-mondakör esetében valóban újkori fejleményről van szó, akkor bizonyára a laikus szemlélő számára máig is feltűnő maradványokkal rendelkező regölyi őskori földvár volt az ihletője az István király ellen ide húzódó, itt védekező Kupa herceggel kapcsolatos történeti mondáknak, a kuruc háborúk utáni telepések erre az objektumra vetítették rá a kibocsátó helyükről magukkal hozott Koppány-hagyományt. Itt az 1710-es évektől Regölybe érkező Somogy megyei, első renden pedig a viszonylag nagy számú igali telepésre gondolhatunk: egy 1730-as összeírás szerint ekkor 21, innen áttelepült családfő élt Regölyben (HEGEDŰS 1971). Igal mindössze néhány kilométerre fekszik a jelentős Kupa-hagyománnyal rendelkező Törökkoppánytól, és Somogyvártól is csak 15 kilométer választja el.

5. A *Rigno* név lehetséges eredetéről

Végezetül a mindössze az első katonai felmérés térképlapjain olvasható, más forrásból nem ismert *Rigno* névre térek ki. Keletkezésére eddig mindössze MOÓR ELEMÉRnek egy feltehető szláv **Rybno* ’halas’ formából való magyarázata ismert, amely a név eredetét a folyó mellékére a 18. században érkezett szláv telepéseknek tulajdonította (1944: 304). E javaslatról HOFFMANN ISTVÁN megemlítette, hogy nem tartható, és hozzátette, hogy „ennek a névnek az etimológiája külön vizsgálatot igényelne” (2010: 101. 47. jegyzet). Jómagam nem lévén nyelvész, mindössze egy a fenti gondolatmenet kapcsán megfogalmazódott észrevételt kívánok tenni.

A mai Regöly település a középkori forrásokban következetesen *Regen* ~ *Regun* néven szerepel (Cs. 3: 447).⁷ A valószínűleg *Régen*-nek, *Régön*-nek ejtett név pusztja személynévből, magyar névadással keletkezett (vö. *Regenye*, Baranya m.; *Régenpuszta*, Bihar (Bihar, RO) határában; *Szászrégen*, *Reghin*, RO). Az alapjául szolgáló személynév német eredetű, a régi németben *Regino*, *Ragino* alakban ismert (FNESZ.; lásd még VÁRNAGY 1990: 192). Ha igaz az a fenti feltételezésem, miszerint a 15. század közepén Regöly (akkoriban Régen) környékén a Fü-

⁷ A középkori helynév viszonylag gyakran tűnik fel a regölyi főesperes 1217 és 1503 közti 21 említésében (FEDELES–K. NÉMETH 2006: 428–33). A névalakok részletezésétől eltekintek, a *Regun* ~ *Reg(h)en* alakoktól eltérő, az idegen ajkú írók tollán eltorzult névalakok tárgyalása nem lehet témám.

zegy folyót, ha csupán szakasznevi minőségben is, de Koppánynak is nevezték, akkor a *Rigno* folyó és a középkori *Regun*, *Regen* név hangalaki hasonlósága alapján talán felvethető, hogy a *Rigno* víznév a torkolatánál fekvő település nevéből ered. Világos, hogy a feltételezés kronológiai problémát vet fel, hiszen a *Rigno* név — egyetlen — 18. század végi feltűnésekor a falut már régen *Regöly*-nek nevezték, hiszen a középkori *Regen* alakból származó, a török összeírásokban szereplő *Regenye* névalak csak 1590-ig követhető nyomon (DÁVID 1982: passim), a *Regöly* névalak tudomásom szerint pedig először 1687-ben tűnik fel *Réggel* formában (HEGEDÜS 1979: 51). A *Rigno* folyónév eredete és kronológiája megoldásra vár, magam csak egy apró megfigyeléssel kívántam ehhez hozzájárulni.

Irodalom

- AOkt. = *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res hungaricas tempore regum andegavensium illustranta I*–. Szerk. KRISTÓ GYULA. Bp.–Szeged, 1990–.
- BÉL MÁTYÁS (1979), *Notitia Hungariae Novae Historico Geographica* c. művéből Tolna vármegye leírása. Ford. KUN LAJOS. *Tanulmányok Tolna Megye Történetéből* 9: 327–64.
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–III., V. Bp.*, 1890–1913.
- CSENDES LÁSZLÓ (1977), Történelem a térképeken. Lázár deák térképétől a részletes katonai felmérésekig. *Hadtörténelmi Közlemények* 24: 241–64.
- CSENDES LÁSZLÓ (1980), *Térképhistória*. Bp.
- DAP. = *Documenta Artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai. 2. füzet. N-Sz.* Gyűjtötte GYÉRESSY BÉLA. Az MTA Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai 13. sz. Bp., 1976.
- DÁVID GÉZA (1982), *A simontornyai szandzsák a 16. században*. Bp.
- DHA. = *Diplomata Hungariae Antiquissima. Vol. I.* Redidit GYÖRFFY GYÖRGY. Bp., 1992.
- DL. = Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Levéltár
- EKFT. = *Az első katonai felmérés. A Magyar Királyság teljes területe 965 nagyfelbontású színes térképszelvényen. 1782–1785.* Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2004.
- F. = *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI.* Studio et opera GEORGII FEJÉR. Budae, 1829–1844.
- FEDELES TAMÁS (2009), A püspökség és a székeskáptalan birtokai, gazdálkodása. In: *A középkor évszázadai (1009–1543). Rövidítések, adattárak, mutató.* Szerk. FEDELES TAMÁS–SARBAK GÁBOR–SÜMEGI JÓZSEF. A pécsi egyházmegye története I. Pécs. 421–64.
- FEDELES TAMÁS–K. NÉMETH ANDRÁS (2006), A tolnai és a regölyi főesperesség. Régészeti és prozopográfiai adatok Tolna megye középkori egyházigazgatásának történetéhez. *Századok* 140: 397–433.

- FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II*. Negyedik, bővített és javított kiadás. Bp., 1988.
- GAÁL ATTILA–KÖHEGYI MIHÁLY (1977), Tolna megye Pesty Frigyes Helynévtárában III. *Balog Ádám Múzeum Évkönyve* 6–7 (1975–76): 279–360.
- GÖZSY ZOLTÁN (2005), Pesty Frigyes helynévgyűjtésének tanulságai. *Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv* 36: 7–19.
- GYÖRFFY GYÖRGY (1970), Koppány lázadása. *Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv* 1: 5–30.
- GYÖRFFY GYÖRGY (1977), *István király és műve*. Bp.
- GYÖRFFY ERZSÉBET (2009), A többnevűség és a szakasznevek folyóvízneveink körében. *HT*. 4: 105–13.
- GYÖRFFY ERZSÉBET (2010), A folyóvíznevek kronológiai és területi állandósága. *HT*. 5: 129–37.
- HEGEDÜS LÁSZLÓ (1971), *Regöly újraterelése. 1715–1730*. Kézirat.
- HEGEDÜS LÁSZLÓ (1979), Tolna megye nyugati felének települései 1580 és 1704 között. *Tanulmányok Tolna Megye Történetéből* 9: 9–104.
- HEGEDÜS LÁSZLÓ (1987), István király a regölyi népmondában. *Új Ember* 1987. aug. 30. (XLIII. évf. 85. sz.): 6.
- H. = *Hazai okmánytár I–VII*. Kiad. IPOLYI ARNOLD–NAGY IVÁN–VÉGHÉLYI DEZSŐ. Győr–Bp., 1865–1891.
- HOFFMANN ISTVÁN (2010), *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. Debrecen.
- HOLUB JÓZSEF (1974), Az újjáépítés megindulása Tolna megyében a török kiűzése után 1686–1703-ig. *Tanulmányok Tolna Megye Történetéből* 5: 5–124.
- HORVÁTH J. GYULA (1993), A pécsi egyházmegye kezdetei. In: *Tanulmányok a pécsi egyházmegye történetéből I*. Szerk. FRICSY IMRE. Pécs. 27–75.
- KISS LAJOS (1999), *Történeti vizsgálatok a földrajzi nevek körében*. Piliscsaba.
- KREDICS LÁSZLÓ–SOLYMOSI LÁSZLÓ (1993), *A veszprémi püspökség 1524. évi urbariuma*. Új Történelmi Tár 4. sz. Bp.
- KUMOROVITZ L. BERNÁT (1953), *Veszprémi regeszták 1301–1387*. Bp.
- LUKÁCS LÁSZLÓ (1989), Szent István király a néphagyományban. In: *Jósa András Múzeum Évkönyve* 24–26 (1981–1983): 41–9.
- MAGYAR ZOLTÁN (1998), Koppány alakja a néphagyományban. *Valóság* 41/3: 29–38.
- MES. = *Monumenta ecclesiae Strigoniensis I–2*. Ordine chronologico disposit, dissertationibus et notis illustravit FERDINANDUS KNAUZ. 3. Collegit et edidit LUDOVICUS CRESCENS DEDEK. Strigonii, 1874–1924.
- MIKLÓS ZSUZSA (2007), *Tolna megye várai*. Varia Archaeologica Hungarica XXII. Bp.
- MNL = Magyar Nemzeti Levéltár
- MREV. = *Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára I–IV*. Közrebocsájtja a Római Magyar Történeti Intézet. Bp., 1896–1908.

- MOÓR ELEMÉR (1944), Koppány. *MNy.* 40: 302–4.
- K. NÉMETH ANDRÁS (2001), Az újraterelítéstől 1867-ig. In: *Regöly – régen. Személyek Regöly múltjából.* Szerk. TORMA ISTVÁN. Regöly. 69–111.
- K. NÉMETH ANDRÁS (2011), *A középkori Tolna megye templomai.* Pécs.
- ORTVAY TIVADAR (1882), *Magyarország régi vízrajza a XIII-dik század végeig I–II.* Bp.
- PRT. = *A pannonhalmi Szent Benedek-rend története I–XII.* Szerk. ERDÉLYI LÁSZLÓ–SÖRÖS PONGRÁC. Bp., 1912–1916.
- SMFN. = *Somogy megye földrajzi nevei.* Szerk. PAPP LÁSZLÓ–VÉGH JÓZSEF. Bp., 1974.
- SZABÓ DÉNES (1944), Koppány. Személy és vízneveink viszonya. *MNy.* 40: 186–93.
- SZABÓ JÓZSEF (2010), Régi korok emléke Somogy megye földrajzi neveiben. *MNy.* 134: 42–54, 195–211.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF (2012), A Tihanyi alapítólevél lupa szórványáról. *HT.* 8: 7–36.
- TIMÁR GYÖRGY (1982), A középkor az írásos források alapján. In: *Sásd.* Szerk. FÜZES MIKLÓS. Sásd. 101–52.
- TIMÁR GYÖRGY (1988), Szent István és a pécsi püspökség. *Baranyai Művelődés* 1988/3: 35–43.
- TMFN. = *Tolna megye földrajzi nevei.* Szerk. ÖRDÖG FERENC–VÉGH JÓZSEF. Bp., 1981.
- TÓTH PÉTER (1989), Besenyők Somogy megyében. In: *Harminc nemzedék vallomása Somogyról.* Szerk. KANYAR JÓZSEF. Kaposvár. 41–7.
- VASS ELŐD (1978), A középkor. Tolna megye a honfoglalástól a mohácsi csatáig. In: *Évszázadokon át. Tolna megye történetének olvasókönyve I.* Szerk. K. BALOG JÁNOS. Szekszárd. 9–97.
- VASS ELŐD (1989), Szekszárd a város alapításától a török kiveréséig. In: *Szekszárd város történeti monográfiája I.* Szerk. K. BALOG JÁNOS. Szekszárd. 39–94.
- VÁRNAGY ANTAL (1990), *Hőgyész. Községtörténeti monográfia. I. rész. A kezdetektől 1722-ig.* Hőgyész.
- ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS (2004), Püspöki tizedborok a 16. századi szombathelyi várban. In: *Bor, borkultúra, gasztronómia Vas megyében a 13–19. században.* Előadások Vas megye történetéről IV. Szerk. MAYER LÁSZLÓ–TILCSIK GYÖRGY. Szombathely. 29–35.

